Traduceri sociologice în România anilor ’60–’70

Sorin Mitulescu
Independent researcher
Corresponding author email: sorin_mit@yahoo.com

Sociological Translations in Romania in the ’60s and ’70s

Abstract: The article follows the dynamics of translations of sociological works in the years of revaluation of sociology in Romania, starting with 1959 and going until 1980. During this period, the role of translations went from that of preparing the general public to receive an activity that had been blamed and forbidden for a long time, to that of providing training material for the new generations of specialists in sociology. Translations have also contributed to the development of sociological language in Romanian. The second part of the article is based on interviews with people who were involved in the publication of sociology translations during the period. The interviews highlighted the motivation for making and publishing the translations. The hypothesis that there was any strategy followed by the authorities regarding the provision of translations was refuted. The proliferation of translations seems to be linked only to a spiritual climate among a part of the cultural elite to move closer to the directions given by the West. The obstacles coming from the authorities through censorship and insufficient allocation of resources have meant that many areas of sociology remain uncovered with translations and many fundamental texts of the discipline remain few known and difficult to access for Romanian speakers.

Key words: revaluation of sociology, sociological language, institutional obstacles, cultural climate, motivation for translation.

Citation suggestion: Mitulescu, Sorin. “Traduceri sociologice în România anilor ’60–’70.” *Transilvania*, no. 1-2 (2025): 106-113. https://doi.org/10.51391/trva.2025.1-2.13.

Considerată o vreme drept „activitate de interes secundar”[1], traducerea a început să intereseze mai ales în ultimele decenii, când au și apărut preocupări privind istoria traducerilor[2], ca parte componentă a istoriei literaturii, și traductologia s-a dezvoltat ca disciplină. În acest context, de ce nu ar fi și istoria traducerilor lucrărilor sociologice o componentă a istoriei sociologiei? Speranța autorului e să poată demonstra că este. Activitatea de traducere în sine are un caracter social complex, în actul publicării și receptării unei transpuneri în limba națională fiind implicați actori sociali de tot felul, cu mentalități și practici culturale specifice. Traducerile pot fi un bun indicator al interesului și deschiderii unei societăți față de o anumită problematică. Pe de altă parte, traducerile au o contribuție importantă la formarea profesională în domeniu, mai ales într-o perioadă când mobilitatea internațională este limitată. Traducerii i se recunoaște caracterul pronunțat politic, de edificare a unui spațiu public, mai mult sau mai puțin deschis[3]. În consecință, traducerile de lucrări sociologice în anii ’60–’70 nu au fost lipsite de dificultăți, dar și de semnificații. Controlul ideologic le-a orientat și, totodată, le-a limitat. Dacă, în istoria traducerilor literare din perioada interbelică, puteam distinge între preferințele franceze (Lovinescu, Fundoianu) și opțiunile „orientale” (Nichifor Crainic, în căutarea leagănului spiritualității creștin ortodoxe[4]), la traducerile sociologice din anii ’60–’70, remarcăm trecerea treptată de la subordonarea față de spațiul publicistic sovietic la deschiderea către literatura sociologică a Occidentului.

În rândurile de mai jos, ne vom ocupa de contribuția traducerilor de texte sociologice la dezvoltarea sociologiei în România anilor ’60 și ’70 și, totodată, vom evidenția capacitatea traducerilor sociologice de a promova comunicarea internațională în domeniu.

1. Muguraș Constantinescu, Daniel Dejica și Titela Vîlceanu (coord.), *O istorie a traducerilor în limba română. Secolul al XX-lea*, vol. 1 (București: Editura Academiei Române, 2021), 49.

2. Constantinescu, Dejica și Vîlceanu, *O istorie a traducerilor*, 50.

3. Bogdan Ghiu, „Arhipelogos. Zbor peste Imperiul de Mijloc”, *Vatra*, nr. 8-9 (2018): 78.

4. Constantinescu, Dejica și Vîlceanu, *O istorie a traducerilor*, 55.

Dinamica traducerilor și evoluția atitudinii publice față de sociologie

Anul 1959[5] pare să fie momentul noului început – dar un început timid –, atunci când, pentru prima dată sub regimul comunist, se publica un text tradus din limba rusă, în care sociologia era menționată, deși, evident, aspru criticată[6]. Dincolo de propagandă, cititorul român putea totuși să afle – după o îndelungată tăcere forțată – că sociologia încă mai trăiește în Occident, prin lucrări ale unor autori ca Moreno sau Gurvitch. Primul este învinuit de „reformism limitat", prin care îi „abate pe oamenii simpli de la calea dreaptă a luptei pentru drepturile și interesele lor"[7]. Cât despre Gurvitch, acesta este „desființat" prin recursul la citate oferite de compatriotul său R. Garaudy, care îl acuzase de „hiperempirism" și neîncredere în legile imuabile ale materialismului istoric, conform cărora clasele sociale vor dispărea. Atitudinea față de cercetările microsociologice de genul sociometriei lui Moreno se va echilibra abia prin 1966, când Achim Mihu putea să constate că „deși sociometriștii au urmat o direcție empiristă de proveniență idealist-subiectivă, ocolind chestiunile majore ale organismului social (...), [ei – n.m.] au folosit o gamă variată de metode și procedee de cunoaștere a fenomenelor care se petrec la nivelul grupul social restrâns, ce conțin elemente pozitive"[8]. Mihu cita și abordări favorabile (sau cel puțin mai obiective decât cele care circulau în literatura noastră) asupra sociometriei, provenite din alte țări socialiste: de exemplu, o lucrare de Klafac și Tlusty, apărută în 1959 la Praga, sau articole din Germania de Est, de la începutul anilor '60.

Pentru perioada anterioară lui 1959 ar merita totuși menționată încercarea sociologului H. H. Stahl de a sparge blocada respectivă prin traducerea și publicarea, în 1957, la Editura științifică, a lucrării *Contractul social* de J.J. Rousseau, un text ce putea fi considerat ca aparținând, fără îndoială, „preistoriei" sociologiei. Lucrarea, în traducerea lui Stahl, a fost republicată, în 1996, la Editura Moldova.

Anii '60 sunt marcați de o evoluție a titlurilor de traduceri din sau despre sociologie publicate de Editura politică, de la critică și blamare, la prezentarea unor contribuții sociologice considerate ca utile pentru cunoaștere. Primele apariții din decada '60 merg pe linia promovată și anterior, de desființare totală a oricărui demers sociologic (implicit, antimarxist și dușmănos): este tradusă din limba germană o lucrare care critică teoriile sociologice de genul teoriei organiciste a statului sau determinismul geografic[9] și, din limba rusă, o abordare a socialului specifică unui materialism dogmatic[10].

De abia în a doua parte a deceniului, contribuțiile pozitive ale sociologiei încep să fie puse în lumină. America de Sud și Italia sunt zonele de unde provin texte în care viziunea sociologică/ empirică/factuală își face loc pe lângă abordările strict propagandistice. Este vorba de două lucrări publicate în același an, 1965, la Editura politică: *Geografia foamei*[11], de Josue de Castro, și *Timpul liber*[12], de Gianni Toti.

În *Geografia foamei*, a cărei primă ediție data din 1947, autorul, fost Președinte al FAO, analizează cauzele și consecințele biologice și sociale ale subnutriției, bazându-se pe anchete de teren realizate în toate regiunile Braziliei. Atitudinea față de abordarea sociologică este favorabilă, autorul menționând colaborarea cu un reputat sociolog francez, Roger Bastide. Mai sociologică putea fi considerată o altă lucrare a aceluiași autor, *Geopolitica foamei*, publicată ca o a doua parte a lucrării traduse la noi, dar aceasta nu a mai fost tradusă de editura românească, deși fusese încununată cu numeroase premii internaționale. Se dovedea, prin scrierile lui Josue de Castro, că sociologia era recunoscută în cadrul marilor instituții internaționale și nu ar mai fi putut fi ignorată în România.

În cealaltă traducere, Gianni Toti, ziarist și, ulterior, regizor de film, abordează de pe poziții marxiste problema timpului de după muncă, legând-o strâns de alienarea capitalistă. Chiar dacă le critică, face totuși ample referiri la cercetările sociologice occidentale privitoare la petrecerea timpului liber. Sunt citați sociologi occidentali, începând cu Durkheim și continuând cu H.D. Lasswell, W.H. Whyte, E. Mayo, G. Friedmann, J. Dumazedier. Cu toate că sociologia timpului liber este etichetată drept „sociologie a plictiselii", se recunoaște că „studiile sociologice pot, în orice caz, să joace un rol util"[13]. Sunt menționate și lucrările grupului italian de cercetări asupra timpului liber, constituit în 1958.

---

5. De notat că 1959 era și anul în care se constituia în România, cu ordin de sus, Comitetul Național de Sociologie, care se afilia la Asociația Internațională de Sociologie.

6. M. Bahitov, *Microsociologia. O utopie reacționară* (București: Editura politică, 1959).

7. Bahitov, *Micorosociologia*, 8.

8. A. Mihu, „Unele considerații despre metodele sociometrice", în *Teorie și metodă în științele sociale. Vol. III Economie, drept,statistică, sociologie*, ed. M. Mănescu, R. Moldovan și C. Murgescu (București: Editura politică, 1966), 72.

9. Gunter Heyden, *Critica geopoliticii germane: esența și funcția socială a unei școli sociologice reacționare* (București: Editura politică, 1960).

10. G. Glesemann, *Legile dezvoltării sociale* (București: Editura politică, 1961).

11. Nu se menționează traducătorul. Prefața aparține unui oarecare Ilie Zaharia, de profesie biolog, ulterior autor al unor lucrări de ecologie.

12. Traducătorul nu este menționat.

13. Gianni Toti, *Timpul liber* (București: Editura politică, 1965), 223.

Promițătoare – măcar prin titlu – era cartea lui Tibor Huszar[14], *Morala și societatea*, o traducere din limba maghiară, care apărea cu un „Cuvânt înainte" semnat de Pavel Apostol. Acesta menționa că lucrarea se bazează mai ales pe cercetări sovietice privitoare la originile moralei. Doar că nu erau cercetări sociologice, ci experimente pedagogice de genul celor întreprinse de Makarenko. Apostol făcea observația că „cercetarea sociologică poate oferi puncte de reper creației și realizării etice permanente"[15]. Deși nu întreprinde și nici nu citează decât sporadic cercetări de „sociologie a moralei" (citate din lucrări ale lui Lévy-Bruhl), Huszar încearcă să promoveze la nivelul dezideratelor o abordare obiectivă, care să vadă în morală „nu un sistem de comandamente, o colecție de reguli, ci un indicator al stării de fapt, un mijloc de descriere a realității"[16]. Deși autorul nu face niciun pas în această direcție, consideră că ar fi necesară „o cercetare multilaterală și complexă, o activitate sistematică, coordonată, a economiștilor, sociologilor, pedagogilor, psihologilor și specialiștilor în etică"[17].

În 1969, vede lumina tiparului o lucrare apărută la Moscova doar cu un an înainte, *Sociologia științei*, de G.N. Volkov[18]. Considerând sociologia științei ca fiind întemeiată mai ales pe moștenirea lui Hegel și Marx și pe datele istoriei științei, autorul sovietic acceptă că trebuie să se bazeze și pe „cercetări cantitative", de genul celor realizate de autori precum Derek J. De Sola Price sau Pierre Auger, doar că lucrarea sa nu aduce vreo contribuție sociologică notabilă. Unul dintre capitole/eseuri, intitulat promițător *Climatul social al științei*, se limitează la a prelua câteva date globale despre fondurile cheltuite pentru cercetare în țările capitaliste dezvoltate sau numărul cercetătorilor angajați. Cât despre fenomenul social al cercetării științifice în Uniunea sovietică, ni se spune doar că, aici, „știința s-a dezvoltat, în pofida condițiilor extrem de dificile, mult mai rapid decât în oricare din țările capitaliste"[19].

Sociologia valorificată

În ciuda acestei ultime traduceri care, inspirată de la Moscova, aparține epocii anterioare, anul 1968 poate fi considerat un hotar și în peisajul traducerilor din domeniul sociologiei și al antropologiei. Pe de-o parte, încep să fie traduse lucrări fundamentale, aparținând, e drept, antropologiei, mai puțin afectată politic[20], iar pe de altă parte, sunt incluse în circuitul public de lectură lucrări de actualitate pe plan internațional, de la lucrarea sociologilor cehoslovaci *Civilizația la răscruce*, rod al climatului efervescent din Praga acelor ani[21], la câteva cărți americane de răsunet: *Șocul viitorului*, de A Toffler (1973); *Sociodinamica culturii*, de A. Moles (1974); *Imaginația sociologică*, de C.W. Mills (1975); *Galaxia Gutenberg*, de M. McLuhan (1975). Totuși, autorii francezi par să primeze, fiind traduși J. Stoezel și Alain Girard (1975), Cl. Lévi-Strauss (1978), Ed. Bonnefuss (1976). *Editura politică*, prin colecția *Idei contemporane*, este cea care dă tonul în această paradă de texte sociologice occidentale sau din alte țări socialiste. Din cele douăzeci și unu de titluri de traduceri publicate în perioada 1968–1979, unsprezece provin de la *Editura politică*, iar nouă dintre ele fac parte din colecția amintită. Pe lângă autorii deja amintiți, la această editură au mai fost traduși și cei peste șaptezeci de sociologi francezi incluși în *Antologia sociologiei franceze contemporane* din 1971, precum și Mikel Dufrene (1971) și Lucien Goldman (1972).

Traducerile apar, în medie, cu o frecvență de două titluri pe an, dar sunt și ani mai productivi (1972 și 1975), cu câte trei titluri. Pe lângă marile edituri din București (*Editura politică* și *Editura științifică*, devenită, ulterior, *Editura științifică și enciclopedică*), mai publică traduceri sociologice și *Dacia* din Cluj-Napoca și *Editura Didactică și Pedagogică* din București (câte o lucrare), precum și *Centrul de Informare și Documentare pentru Științe Sociale și Politice* (inițial, *Oficiu*). O altă lucrare a acestui Centru, apărută probabil în 1972, dar neavând specificat anul apariției[22], nu a fost inclusă între cele douăzeci de traduceri, deoarece în bogatul ei cuprins găsim fragmente ale unor cărți și articole aparținând unui număr impresionant de autori occidentali sau din țări socialiste (R. Hill, A. Hegedus, R. Supek, J. Mauzias, L. Duvignaud etc.), alături de rezumate sau recenzii din lucrări semnate de R. Aron, J. Cazeneuve, A. Ezioni, P. Lasarsfeld, C.W. Mills, T. Parsons ș. a.

O altă instituție care producea, în epocă, traduceri sociologice era Oficiul de Documentare al Academiei „Ștefan Gheorghiu". Acesta era „bine dotat cu publicații din Occident și urmărea să documenteze tendințele intelectuale

14. Autorul studiază la Institutul Lenin, dar, întors în țara sa, se dovedește un spirit echilibrat. În 1971, devenea șeful primului Departament universitar de sociologie deschis în Ungaria după Al Doilea Război Mondial.

15. Tibor Huszar, *Morala și societatea* (București: Editura politică, 1967), 6.

16. Huszar, *Morala și societatea*, 170.

17. Huszar, *Morala și societatea*, 258.

18. G.N. Volkov, *Sociologia științei. Eseuri de sociologice despre activitatea științifică-tehnică* (București: Editura politică, 1969).

19. Volkov, *Sociologia științei*, 223.

20. *Fundamentul cultural al personalității*, de Ralph Linton (1968); *Tropice triste* (1968) și *Gândirea sălbatică*, de Claude Lévi-Strauss.

21. Radovan Richta, *Civilizația la răscruce*: *implicațiile sociale și umane ale revoluției științifice și tehnice* (București: Editura politică, 1970).

22. Mircea Ioanid (coord.), *Sociologia contemporană* (București: CIDSP, f.a.).

și ideologice din restul lumii, mai ales din cea occidentală"[23]. Se relatează că volumele scoase de acest Oficiu nu erau propriu-zis cărți, neavând descrieri pentru biblioteci sau date privind comanda de tipar; totuși ele puteau fi cumpărate de studenții Academiei, iar astăzi se mai găsesc prin câteva biblioteci. Un astfel de *Buletin informativ* apare în 1982 – dar au apărut și mai înainte – și are subtitlul „Lucrări de filosofie și sociologie". Prima parte a *Buletinului* se referă la „schimbare socială și schimbare culturală", cuprinzând extrase din cărți și articole semnate de Brice F. Ryan sau N. Eisenstadt. O altă secțiune, intitulată *Memento*, cuprinde texte traduse din T. Parsons, R. Dahrendorf și alți sociologi.

Cu privire la traducători

În perioada analizată, constatăm existența unui număr redus de traducători specializați (profesioniști) care să traducă mai multe lucrări de sociologie sau antropologie. Pot fi menționați I. Pecher, cu trei lucrări traduse, respectiv P. Năvodaru și Leontina Moga, cu câte două. Ceilalți par a fi traducători „de ocazie" (accidentali), fie că sunt profesori, specialiști recunoscuți precum Eugen Schileru, Florica Neagoe și Petru Berar, fie că sunt traducători care nu s-au menținut în domeniul traducerilor de sociologie sau de științe sociale, migrând către beletristică, cum e cazul lui N. Mareș. În unele situații, traducerea pare o afacere de familie: Rola Mahler traduce cartea a cărei prefață o semnează Fred Mahler, iar soții Năvodaru traduc împreună *Galaxia Gutenberg*. Traducerea de lucrări sociologice nu era un câmp suficient de stabil, care să încurajeze profesionalizare traducătorilor pe acest teren. Dacă aceasta era oferta de traducere sociologică în anii de revigorare a sociologiei, să intrăm, în continuare, pe cât posibil, prin mijlocirea unor mărturii de istorie orală, în mecanismul intern al traducerilor de sociologie.

Trei traduceri la începutul anilor '70

Discuțiile purtate cu persoane implicate în traducerea și publicarea unor lucrări sociologice ale unor autori străini, importante pentru publicul românesc în anii '70[24] și din care voi reproduce fragmente, au pus în evidență mai multe aspecte ale traducerii și publicării acestor texte: împrejurările în care s-a inițiat traducerea, procesul pregătirii (traducerea propriu-zisă, controlul textului și editarea), receptarea și impactul traducerilor.

Împrejurările inițierii traducerii sunt diferite de la titlu la titlu:

(a) Lucrarea *Introducere în sociologie*, de Ian Szczepanski, a fost tradusă de un absolvent al studiilor de limba polonă la Universitatea din Varșovia:

„**[Nicolae Mareș]**: Dar, în anul al treilea, după ce s-a terminat semestrul al cincilea, puteam să merg și la alte cursuri, nu numai la Litere, și am hotărât să ascult și eu cursurile celor mai de seamă profesori. Printre acești oameni de seamă l-am găsit și pe Jan Szczepanski.

[Sorin Mitulescu]: *Ce știați despre sociologie la momentul acela*?

N.M.: În România, în 1959-1960, când eram student la Facultatea de Filosofie, sociologia era considerată pseudoștiință, în orice caz ceva cosmopolit. Marxism-leninismul era adevărul întruchipat. Profesorul Baczko, ale cărui cursuri de filosofie le-am urmat la Universitatea din Varșovia, a expediat marxism-leninismul în două ore de curs. Iar sociologia o punea la baza cunoașterii societății. Asta m-a determinat, apoi, să urmez și cursurile lui Szczepanski. Și am urmărit cursul lui de *Introducere în sociologie*, care mi-a făcut o foarte bună impresie și, după ce s-a terminat cursul...

S.M.: *Scuzați-mă, asta în ce an era?*

N.M.: Se petrecea în anul 1963. Eu eram deja student la Litere, în anul III. Deci, după terminarea semestrului, m-am dus la profesor, i-am spus că sunt român și i-am urmărit cursul și i-am cerut permisiunea să traduc acel curs. A spus că este o onoare pentru el. Era nu numai profesor, dar era și președintele Academiei Poloneze de Științe. A fost foarte plăcut surprins, îl văd și acum, un om de statură mai impozantă, dar foarte amabil, mai ales când a văzut cu cine are de-a face. M-a invitat acasă, locuia nu departe de Universitate, am cunoscut-o și pe doamna și s-a stabilit între noi o relație de prietenie aproape cordială (...). Am terminat facultatea în 1966 (...), am fost trimis înapoi la Varșovia ca atașat cultural. În această poziție, l-am întâlnit din nou pe Szczepanski, el în postura de președinte [de fapt, vicepreședinte – n. m.] al Academiei, astfel că relațiile de amiciție dintre noi s-au și adâncit. Îmi aduc aminte că se deschisese la Palatul Culturii, unde era și Academia, o expoziție de carte

23. Constantin Vică, „Traducerea filosofică, tracking cultural în RSR. Cine a fost Mihail Radu Solcan?", în *O istorie a traducerilor*, coord. Constantinescu, Dejica și Vîlceanu, 1478.

24. Este vorba despre Nicolae Mareș, traducătorul cărții lui Ian Szczepanski *Introducere în sociologie*, de Ioan Drăgan, care a îngrijit, împreună cu Ioan Aluaș, culegerea de texte *Antologia sociologiei franceze contemporane, și de Cătălin Zamfir, în calitatea sa de responsabil științific al traducerii cărții lui Alvin Toffler,* Șocul viitorului.

românească. Și Szczepanski, auzind că eu voi merge la vernisarea acelei expoziții, a venit și el. Au rămas uimiți editorii din România că sunt văzuți chiar de președintele [vicepreședintele – n. m.) Academiei Poloneze!
S.M.: *El nu avea alte legături cu România, dv. erați singurul lui interlocutor din România?*
N.M.: Da, eu făceam legătura cu România prin această traducere de carte. Vă dați seama ce importanță a dat el prezenței lui în străinătate prin acea carte! Și mă mai întâlneam cu el la diferite evenimente din Varșovia, și colegii mei diplomați erau uimiți că Szczepanski mă trata cu atâta deferență. Se purta cu mine ca și cu un prieten de o veșnicie. Și, până la urmă, cartea lui Szczepanski a apărut în limba română la Editura Științifică" (Interviu cu N. Mareș).

(b) *Antologia sociologiei franceze contemporane*, editată de doi profesori aflați cu o bursă de specializare în capitala Franței, în 1966:

„Au fost oferite burse pentru stagii de specializare în aceste domenii definitorii pentru identitatea noastră cultural-științifică. Astfel, Ion Aluaș și subsemnatul am primit burse la Sorbona, alături de alți colegi în Istorie și Filosofie. În perioada de stagiu la Sorbona (...), asistam la cursuri, la dezbateri cu profesorii care predau sociologie (...), precum și cursuri de antropologie și etnologie. În acest context, am multiplicat contactele noastre cu un mare număr de sociologi, unii integrați (...), alții din sistemul CNRS, coordonator al institutelor de cercetare (...). În plus, am stabilit relații colegiale și cu sociologi din cadrul prestigioasei École des Hautes Études (...). În paralel cu cursurile la Sorbona, împreună cu Ion Aluaș am început contactele și am desfășurat prezentări la seminarii (...). Împreună cu colegul Ion Aluaș, am contactat doctoranzi din tot acest sistem de formare academică și în acest context s-a cristalizat ideea și proiectul întocmirii unei *Antologii a sociologiei franceze*. Toți cei pe care i-am contactat au îmbrățișat cu căldură proiectul. Datorită (...) sprijinului oferit, am putut obține acordul din partea unui număr mare de sociologi din toate generațiile, de la G. Gurvitch (...), cei din generația postbelică, la cei mai tineri." (Interviu cu Ioan Drăgan).

(c) În fine, cea de-a treia traducere pentru care mai avem șansa de a intervieva o persoană dintre cele implicate o reprezintă *Șocul viitorului*, lucrare publicată la Editura politică, sub controlul științific al unui (pe atunci) tânăr cercetător în domeniul psihologiei sociale, Cătălin Zamfir, membru în colectivul condus de Traian Herseni la Institutul de Psihologie:

„Eu, în '68, publicasem un articol în *Contemporanul* și se făcuseră niște valuri, așa că devenisem destul de cunoscut. Dacă voiam să public ceva, nu erau probleme. Și mă cheamă directorul adjunct de atunci al Editurii politice, i-am uitat numele, o personalitate foarte interesantă, un tip extrem de deschis. Nu mă cunoștea, am primit un telefon și m-am dus la el. Și mi-a spus: «Noi am vrea să publicăm cartea asta, ce părere aveți?»" (Interviu Cătălin Zamfir).

Vedem înfățișate trei modalități diferite de inițiere a unei traduceri de sociologie: una, de jos în sus, o inițiativă absolut privată, născută din relația personală a traducătorului cu autorul (cazul N. Mareș); la celălalt pol, o inițiativă instituțională, a unei edituri din România, editura Partidului la acel moment) (cazul relatat de profesorul C. Zamfir); în fine, o situație care combina interesul privat cu preocuparea instituțională (cazul I. Drăgan, care, ca bursier, reprezenta Facultatea și catedra din București). Dar ceea ce este și mai evident este faptul că nu a existat, în România anilor '60-'70 vreo strategie oficială de a acoperi cu traduceri nevoia de informație sociologică, după cele aproape trei decenii de izolare, dacă includem și perioada Războiului. Nu au avut un plan coerent nici editurile, dar nici grupul de inițiatori ai renașterii sociologice, în frunte cu Miron Constantinescu. Profesorul Cătălin Zamfir exprimă acest lucru, așa cum l-a simțit domnia sa, în anii respectivi:

„Deci nu a fost un grup care să decidă ceva anume. Dar erau foarte mulți care înțelegeau că trebuie o anumită deschidere. Deci asta era ideea, că trebuie să facem o deschidere, trebuie să încurajăm aducerea de informații interesante din Occident, ca și gândirea noastră să se schimbe. Era o viziune, nu o decizie oficială. Mai mult un spirit al epocii, nu a fost vreun grup și vreo decizie sau o strategie. Eu nu cred că s-a făcut o listă de lucrări, ci s-a considerat că trebuie căutate niște lucrări importante și s-au primit sugestii de la unul sau altul. Eu nu am fost implicat, dar asta am simțit. Era o stare deschisă și se primeau propuneri. Și, pe urmă, se evaluau dacă sunt interesante, fezabile. Și e mult mai important că era o stare de spirit decât dacă ar fi fost un grup organizat de decizie." (Interviu C. Zamfir).

În condițiile date, editurile nu își puteau face un plan clar de publicare și pentru faptul că textele puteau oricând să prezinte aspecte, secțiuni mai mari sau mai mici care să nu treacă de cenzura necruțătoare. Iată ce s-a întâmplat în același caz menționat, al traducerii cărții lui Toffler:

„M-am gândit că trebuie să fac un fel de evaluare nu numai a cărții ca utilitate, dar și a fezabilității proiectului, dacă va trece (...) Așa că i-am spus: «Da, cartea este interesantă, va fi citită, nu văd să fie probleme la ea, este ceva despre viitor și cred că merge în contextul actual. Doar că este o problemă cu două capitole, cele privind familia.» Pentru că eu știam că sistemul [cenzura – n. m.] nu se leagă de marile probleme politice, ci de fleacuri și, în contextul nostru, să publici o carte în care se spune că pot fi mai multe tipuri de familii, nu mergea. Și, deci, din cele treizeci și ceva de capitole [de fapt erau douăzeci – n. m.], cele două cu familia ar ridica probleme[25]. El mi-a spus: «Bine, o să mă uit și eu!» Și apoi mi-a transmis că: «Da, nu le punem, acele capitole nu ar trece!»" (Interviu C. Zamfir).

Deși în interviul pe care mi l-a acordat Ioan Drăgan nu semnalează că ar fi fost probleme de cenzură în editarea *Antologiei sociologiei franceze contemporane*, într-un alt interviu recunoaște că „era o dificultate în traducere, pentru că publicarea cărților de științe sociale era supusă unui control ideologic mai sever"[26]. În acest caz, este posibil ca autocenzura să fi funcționat atât de bine încât cei doi editori ai *Antologiei* au ales doar texte fără „probleme", chiar dacă aparțineau și unor autori nu tocmai binevoitori față de ideologia comunistă oficială, ca R. Aron sau G. Gurvitch. În schimb, I. Drăgan recunoaște și el că au fost probleme cu traducerea textelor:

„Cu siguranță, cea mai complexă încercare a fost traducerea textelor în limba română. Era vorba de un volum de texte neobișnuit de mare: 700 de pagini din peste 70 de autori și de texte extrem de diferite ca abordare, ca terminologie etc. Și de cazuri în care nu dispuneam de echivalențe consacrate în limba română. Ca să nu mai vorbesc de numărul redus de traducători avizați în acest domeniu! De exemplu, într-un text despre analiza structurii și stratificării sociale, apărea și termenul insolit de *roturier*. Traducătorul nu a găsit termenul în niciun dicționar. În cele din urmă, am găsit o referință într-un eseu al lui Alexandru Paleologu, cu adnotarea că este vorba de inși cu «fumuri nobiliare», cum a fost cazul lui Matei Caragiale sau al altor persoane care arborau un snobism fastidios. Prin extensie, am convenit la o formulă ce desemnează pe aceia care își revendică origini socio-culturale superioare celor reale." (Interviu Ioan Drăgan).

Din același interviu – parțial înregistrat, parțial cu răspunsuri scrise de mâna temurândă a profesorului nonagenar și, de aceea, greu de transcris în întregime, am mai reținut că traducerea *Antologiei* a fost și un amplu exercițiu de „forjare în limba română a unui aparat conceptual capabil să conducă la «esențializarea» fenomenelor sociale, dar o esențializare care depășește descriptivismul limbajului comun, dar și imaginarul unor structurări deterministe fixe".

De altfel, și în cazul traducerii din limba poloneză a lucrării lui Sczcepaski s-au înregistrat probleme la transpunerea într-un limbaj românesc adecvat. Traducătorul N. Mareș a menționat doar în treacăt că, la stabilirea textului final, a fost ajutat de un coleg, Gheorghe Socol[27], care mi-a relatat, într-o convorbire telefonică, faptul că a muncit susținut mai bine de două săptămâni, luându-și concediu în acea perioadă, ca să dea textului românesc inițial acuratețea terminologică necesară unei lucrări de sociologie. În final, după mai bine cinci decenii, și-a exprimat nemulțumirea că nu a fost recunoscută oficial contribuția sa la textul românesc, primind doar o sumă de bani pentru efortul făcut.

Interesant este și faptul că, mai ales în anii '60, în sistemul de publicare din România, figura traducătorului era de multe ori una anonimă[28]. Acest fapt se reglează în bună măsură după 1968 și totuși se mai mențin unele probleme și în acei ani: N. Mareș apare ca traducător recunoscut, el fiind și cel care a propus lucrarea spre publicare, dar, în schimb, nu apare cel care, timp de mai multe săptămâni, a muncit să aducă textul la rigoarea științifică necesară. La fel, nu sunt menționați nici traducătorii – mulți, puțini, câți or fi fost – care au trudit la cele peste 700 de pagini de text franțuzesc al *Antologiei*. Cât despre cei doi traducători ai Șocului viitorului, menționați pe coperta interioară, Cătălin Zamfir, cel care a fost menționat ca asigurând controlul științific, nu își mai aduce aminte de aceștia; ba mai mult, se pare că nici nu i-a cunoscut:

25. Confruntând ediția tradusă cu cea originală, constatăm că lipsește un singur capitol, capitolul 11, intitulat *Familia fracturată*, conținând subcapitole ca *Mistica maternității*, *Familia „normală"*, *Părinți biologici și părinți susținători*, *Tați obișnuiți și tați homosexuali*, *Căsătorii temporare, traiectorii maritale*. Unele dintre aceste teme ar stârni, probabil și astăzi dispute aprinse în rândul publicului de la noi. Editorii din anii '70 au optat pentru suprimarea lor. De aceea, în timp ce ediția originală are capitolele numerotate de la 1 la 20, ediția românească a renunțat la numerotare și are, de fapt, doar nouăsprezece capitole.

26. Cornel Constantinescu (ed.), *Sociologie, comunicare, societate* (Pitești: Editura Universității din Pitești, 2001), p.9.

27. „Mi-amintesc că m-a ajutat un coleg de la Facultatea de Filosofie, Gheorghe Socol (...) la terminologie. Eu deja începusem să gândesc în polonă și el a trebuit să fie – *și chiar fost*! – foarte atent la acuratețea românească a termenilor." (Interviu Nicolae Mareș).

28. Această caracteristică este semnalată și în lucrarea *Istoria traducerilor*, din care am mai citat, amintindu-se că „statutul traducătorilor era puțin reglementat în perioada comunistă, deoarece traducătorii erau considerați niște intermediari" (Constantinescu, Dejica și Vîlceanu, *Istoria traducerilor*, 90).

„Nu știu cine a tradus... Asta fiind o carte mai populară, mai accesibilă, nu ridica probleme deosebite. Erau, totuși, niște termeni ca cel de *tranziență*. Dar asta era mai mult o metaforă... Eu nici nu am citit cartea ca un traducător sau din punct de vedere lingvistic. Sarcina mea era să fac un referat de fezabilitate a lucrării. Și mi-a cerut să fac și introducerea la carte."[29] (Interviu C. Zamfir).

În fine, nu ar fi lipsit de interes dacă am putea evalua impactul traducerilor de text sociologic în raport cu sociologii din România (sau cu cei aflați în formare) și, în general, cu publicul cititor. Despre impactul *Introducerii în sociologie* a lui Szczepanski am scris în altă parte[30], comparând limbajul și stilul lucrării în abordarea unei probleme de sociologie cu cel folosit pentru chestiuni similare în *Introducere în sociologie* semnată de Miron Constantinescu, după care trebuiau să învețe studenții la Sociologie, până în 1971. Lucrarea poloneză era mult mai accesibilă, mai puțin ideologizată și mult mai interesantă pentru studenții acelor timpuri.

În interviul acordat, N. Mareș afirmă că ar fi auzit că mulți sociologi români din acei ani plagiau din textul tradus și publicat de el. Nu putem proba afirmația, dar putem să ne imaginăm că textul polonez era folositor chiar sociologilor profesioniști din acei ani, care nu aveau, totuși, o pregătire sociologică de bază foarte temeinică.

În privința *Antologiei sociologiei franceze contemporane*, profesorul Ioan Drăgan și-a exprimat mândria că lucrarea realizată de el și colegul Aluaș

„a reunit texte originale din perioada postbelică, începând cu cele ale unor teoreticieni ca G. Gurvitch și continuând cu texte ale celor peste șaizeci de autori, cadre didactice, cercetători, alți specialiști, din toate ramurile sociologiei. Cum am spus, aceasta a fost prima antologie conceputa ca un amplu tablou al Școlii sociologice franceze și al autorilor. Au fost traduse texte ilustrative pentru marea diversitate a școlilor și curentelor din sociologia franceză, de la cele relativ tradiționale la cele noi, unele inspirate din sociologia americană, la cele care se revendică ca abordări originale, profund inspirate din tradițiile franceze în materie de sociologie. Regăsim în ele o mai vie sau mai subtil disimulată dispută între modalitatea specific franceză de a gândi și practica sociologia și cea influențată mai semnificativ de sociologia empirică americană. Oricum, pentru noi a fost o experiență de neuitat în demersul sociologic." (Interviu I. Drăgan).

Totodată, profesorul a considerat că impactul asupra publicului românesc nu a fost cel scontat:

„Din păcate în ciuda bogăției (...) teoretico-metodologice, textele reunite în Antologie n-au reușit să transmită studenților noștri toată bogăția de teorii, tehnici, moduri specifice franceze de a forma și a ființa ca sociologi (știință plus conștientizare socială). Din perspectiva receptării în România (...) sunt mai mulți factori care au contribuit la o anumită disonanță între proiect și împlinire. Primul factor al unei incompletitudini a Antologiei rezidă, cred, chiar în voința de completitudine, voință de a cuprinde totul, a nu ignora nimic, voință totalizantă care conduce la un anumit eclectism, adică de a amesteca ce este peren cu ce e condamnat să treacă în uitare, ca nefundamental (...) Am încărcat cu originalități trecătoare (...), chiar prea mulți autori!" (interviu I. Drăgan)

Și un al doilea factor este amintit în interviul cu profesorul Drăgan: „Parțial cel puțin, subvalorizarea *Antologiei* în învățământul universitar s-a datorat și unui factor conjunctural de natură temporară: confruntarea cu sociologia americană, fie ea Școala culturalistă de la Chicago sau structural-funcționalismul, Parsons, Merton". Aceasta s-a petrecut în condițiile în care, pe piața traducerilor din România, nu a mai apărut și o antologie de texte sau măcar traducerea unei lucrări fundamentale din sociologia americană clasică, ceea ce ar fi constituit o continuare firească a efortului profesorilor Drăgan și Aluaș. Este de remarcat totuși străduința lui Mihail Cernea de a suplini această lipsă prin publicarea unui volum de comentarii și interviuri despre sociologia americană[31]. În plus, la câțiva ani după antologia franceză (1975) a apărut în traducere, *Imaginația sociologică*, scrisă de Wright Mills, dar acest volum nu putea suplini nicidecum lipsa lucrărilor clasicilor sociologiei americane, de la Park sau Burgges și până la Parsons sau Merton.

Concluzii

Traducerile sociologice, atâtea câte au fost în anii '70, au contribuit la pregătirea sociologilor din noile generații și au dat publicului o imagine mai clară despre ce reprezenta, în epocă, o sociologie polivalentă și diversă, ieșind mult din limitele dogmatice ale vechiului materialism istoric. Limbajul sociologic s-a cristalizat și el în contact cu textele occidentale, aparținând unor autori ca Cl. Lévi-Strauss, Arnold Toynbee sau C. Wright Mills. Totuși, constituirea unui corp de traducători competenți pentru sociologie a fost îngreunată.

29. În final, *Introducerea* scrisă de Cătălin Zamfir nu a mai apărut. În urma unor intervenții „de sus", a fost înlocuită cu o alta, scrisă de Silviu Brucan, deși acesta nu fusese în niciun fel implicat în pregătirea cărții.

30. S. Mitulescu, „Sociologia românească și cea poloneză în anii comunismului: evoluție la paralele inegale", *Transilvania, n*r. 1-2 (2025)

31. M. Cernea, *Sociologia americană, tendințe și controverse* (București, Editura enciclopedică, 1974).

Multe zone ale sociologiei au rămas, însă, neacoperite cu traduceri și multe texte fundamentale ale disciplinei au fost puțin cunoscute ori greu accesibile pentru publicul român, în ciuda unor facilități de *copyright*, care le-au fost oferite editurilor din România în acea perioadă de final al Războiului Rece. Cărțile occidentale de sociologie aveau un circuit anevoios și cele câteva biblioteci/centre culturale ale unor țări occidentale (SUA, Franța) nu puteau suplini lipsa unor traduceri corespunzătoare. Pe de altă parte, mai circulau traduceri realizate pentru uz intern, fie pentru cercetători, fie pentru s*taff*-ul și cursanții Academiei „Ștefan Gheorghiu".

Bibliography

Aluaș, Ion, and Ion Drăgan. *Sociologia franceză contemporană. Antologie* [Contemporary French Sociology: Anthology]. Bucharest: Editura politică, 1971.

Bahitov, M. *Microsociologia. O utopie reacționară* [Microsociology: A Reactionary Utopia]. Bucharest: Editura politică, 1959.

Cernea, Mihail. *Sociologia americană, tendințe și controverse* [American Sociology: Trends and Controversies]. Bucharest: Editura enciclopedică, 1974.

Constantinescu, Cornel (ed.). *Sociologie, comunicare, societate* [Sociology, Communication, Society]. Pitești: Editura Universității din Pitești, 2001.

Constantinescu, Muguraș, Daniel Dejica, and Titela Vîlceanu, eds. *O istorie a traducerilor în limba română. Secolul al XX-lea* [A History of Romanian Translations: The 20th Century], vol. I. Bucharest: Editura Academiei Române, 2021.

De Castro, Josue. *Geografia foamei* [The Geography of Hunger]. Bucharest: Editura politică, 1965.

Ghiu, Bogdan. "Archipelagos. Zbor peste Imperiul de Mijloc" [Archipelagos: A Flight over the Middle Empire], *Vatra* nr. 8-9 (2018): 38–45.

Glesemann, G. *Legile dezvoltării sociale* [Social Devlopment`s Laws]. Bucharest: Editura politică, 1961.

Heyden, Gunter. *Critica geopoliticii germane: esența și funcția socială a unei școli sociologice reacționare* [The Critique of German Geopolitics: The Essence and Social Function of a Reactionary Sociological School]. Bucharest: Editura politică, 1960.

Huszar, Tibor. *Morala și societatea* [Morality and Society]. Bucharest: Editura politică, 1967.

Ioanid, Mircea (coord.). *Sociologia contemporană* [Contemporary Sociology]. Bucharest: CIDSP, f. a.

Lévi-Strauss, Claude. *Gândirea sălbatică* [Wild Thinking]. Translated by I. Pecher. Bucharest: Editura politică, 1970.

Lévi-Strauss, Claude. *Tropice triste* [Sad Tropics]. Translated by Eugen Schileru, and Irina Pîslaru-Lukasik. Bucharest: Editura Științifică, 1968.

Linton, Ralph. *Fundamentul cultural al personalității* [The Cultural Foundation of Personality]. Translated by Sergiu Săraru. Bucharest: Editura Științifică, 1968.

Mihu, Achim. "Unele considerații despre metodele sociometrice" [Some Considerations about Sociometric Methods]. In *Teorie* și *metodă* în științele *sociale* [Theory and Method in Social Sciences], vol. III, *Economie, drept, statistică, sociologie* [Economics, Law, Statistics, Sociology]. Bucharest: Editura politică, 1966.

Richta, Radovan. *Civilizația la răscruce: implicațiile sociale și umane ale revoluției științifice și tehnice* [Civilization at the Crossroads: The Social and Human Implications of the Scientific and Technical Revolution]. Translated by Ihor Lemnij, and Petru Navodaru. Bucharest: Editura politică, 1970.

Szczepanski, Ian. *Noțiuni elementare de sociologie* [Elementary notions of sociology]. Bucharest: Editura științifică, 1972.

Toti, Gianni. *Timpul liber* [Leisure Time]. Bucharest: Editura politică, 1965.

Toffler, Alvin. *Șocul viitorului* [Future Shok]. Translated by Leontina Moga, and Gabriela Mantu. Bucharest: Editura politică, 1973.

Vică, Constantin. "Traducerea filosofică, *tracking* cultural în RSR. Cine a fost Mihail Radu Solcan?" [Philosophical translation, cultural tracking in RSR. Who was Mihail Radu Solcan]. In *O istorie a traducerilor în limba română. Secolul al XX-lea* [A History of Romanian Translations. The 20th Century]. Coordinated by Muguraș Constantinescu, Daniel Dejica, and Titela Vîlceanu, vol. I, 341–355. Bucharest: Editura Academiei Române, 2021.

Volkov, G. N. *Sociologia științei. Eseuri de sociologice despre activitatea științifică-tehnică* [Sociology of Science. Sociological Essays about Technical-scientific Activity]. Translated by Nicolae Vrublevschi. Bucharest: Editura politică, 1969.